

The Nature, Scope, and Function of Women's Dignity in the Social Theory of Ayatollah Khamenei: A Critical Evaluation of Western Perspectives

Mohammad Ali Alipoor

Level 4 of Khorasan Seminary, Iran. (Corresponding author)

Email: mohammad.a.a1367@gmail.com

 0000-0000-0000-0000

Ali Rad

Associate Professor, Department of Department of Qur'ān and Ḥadīth Studies, Farabi College, University of Tehran, Qom, Iran.

Email: ali.rad@ut.ac.ir

 0000-0000-0000-0000

Abstract

The question of women's dignity constitutes one of the most central issues in contemporary social theory, enjoying a privileged position in both religious paradigms and secular approaches. The primary aim of this study is to analyze and extract the components of Ayatollah Khamenei's social theory concerning women's dignity. The research adopts a descriptive-analytical approach and, drawing upon his spoken and written works, reconstructs his intellectual framework in this domain. At the theoretical level, this framework rests upon several core principles:

1. The inherent dignity of the human being;
2. Gender justice as a rational alternative to superficial modern egalitarianism;
3. The model of the Muslim woman embodied historically in the figures of Hazrat Zahra Bint Mohammad and Hazrat Zinab Bint Hussein;
4. A foundational critique of the Western instrumentalist view, which reduces women to consumer objects and tools of capitalism;
5. The centrality of the family as the nucleus of social formation and the cornerstone of civilization.

At the practical level, Ayatollah Khamenei's social theory emphasizes multiple dimensions of women's role-performance: active social participation; the mission of motherhood and generational upbringing, redefined as a civilizational-social function; preservation of modesty as a protective sphere safeguarding dignity; the necessity of legal and institutional support for women; and the establishment of a functional balance between familial and social roles. Thus, through integrating theoretical and practical dimensions, this social theory presents a distinctive model of women's dignity.

Keywords: Comparative hermeneutics, Women's dignity; Ayatollah Khamenei; Western perspectives.

ماهیت، گستره و کارکرد کرامت زن در نظریه اجتماعی آیت‌الله خامنه‌ای؛ ارزیابی انتقادی دیدگاه‌های غرب

محمد علی علیپور

سطح ۴ حوزه علمیه خراسان، ایران (نویسنده مسئول).

Email: mohammad.a.a1367@gmail.com

0000-0000-0000-0000 ID

علی راد

دانشیار، گروه علوم قرآن و حدیث، دانشکده‌گان فارابی، دانشگاه تهران، ایران.

Email: ali.rad@ut.ac.ir

x 0000-0000-0000-0000 ID

چکیده

مسئله کرامت زن، به‌منزله‌ی یکی از کانونی‌ترین مباحث در سپهر نظریه‌های اجتماعی معاصر، واجد اهمیتی مضاعف است؛ به نحوی که هم در پارادایم‌های دینی و هم در رویکردهای سکولار، جایگاهی ممتاز یافته است. هدف اساسی این پژوهش، واکاوی و استخراج مؤلفه‌های نظریه‌ی اجتماعی آیت‌الله خامنه‌ای در باب کرامت زن است. روش تحقیق حاضر مبتنی بر رهیافت توصیفی - تحلیلی بوده و با اتکا به منابع گفتاری و مکتوب، به بازسازی دستگاه فکری ایشان در این زمینه می‌پردازد. در سطح نظری، دستگاه مزبور بر اصولی چند استوار است: نخست، کرامت ذاتی انسان بررسی شده است. دوم، عدالت جنسیتی که به‌مثابه بدیلی معقول در برابر برابری گرای سسطحی مدرن صورت‌بندی شده است. سوم، الگوی زن مسلمان که در سیمای تاریخی حضرت زهرا سلام‌الله علیها و حضرت زینب سلام‌الله علیها تجسم یافته است. چهارم، نقد بنیادین نسبت به نگاه ابزاری غرب که زن را به شیء مصرفی و ابزار سرمایه‌داری تقلیل داده است؛ و نهایتاً، محوریت خانواده به‌مثابه هسته‌ی تکوین اجتماعی و سنگ بنای تمدنی بحث شده است. در سطح عملی، نظریه‌ی اجتماعی آیت‌الله خامنه‌ای بر ابعاد متنوع نقش‌آفرینی زن تأکید می‌ورزد: مشارکت فعال اجتماعی؛ ایفای رسالت مادری و پرورش نسل که در مقام وظیفه‌های اجتماعی - تمدنی بازتعریف می‌شود؛ پاسداشت عفاف و حیا به‌مثابه سپهر صیانت کرامت؛ ضرورت حمایت‌های قانونی و نهادی از زن؛ و نهایتاً، برقراری تعادل کارکردی میان نقش خانوادگی و نقش اجتماعی. به‌این ترتیب، نظریه اجتماعی آیت‌الله خامنه‌ای با تلیف سویه‌های نظری و عملی، الگویی متمایز از کرامت زن عرضه می‌دارد.

واژگان کلیدی: کرامت زن، آیت‌الله خامنه‌ای، دیدگاه غرب.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۶/۰۹ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۸/۱۴

فصلنامه رهنمون انقلاب اسلامی، سال ۲، شماره ۷، پاییز ۱۴۰۴، صص ۱۵۳-۱۷۹

دسترسی به مقالات نشریه علمی رهنمون انقلاب اسلامی (Open Access) است.

نشریه علمی «رهنمون انقلاب اسلامی» تحت مجوز بین‌المللی Creative Commons Attribution 4.0 International CC BY 4.0

Doi: 10.22034/rir.2025.544444.1141

مسئولیت مقاله از نظر محتوای علمی و نظرات مطرح‌شده در متن آن، به عهده نویسندگان و یا نویسنده مسئول مقاله می‌باشد و مورد تأیید / عدم تأیید صاحب امتیاز نشریه رهنمون انقلاب اسلامی نمی‌باشد.

مقدمه

کرامت زن به مثابه یکی از محوری‌ترین مباحث در گستره‌ی نظریه‌های اجتماعی معاصر، همواره موضوع مناقشه‌ی معرفتی و محل منازعه‌ی گفتگمانی میان قرائت‌های دینی و رویکردهای سکولار بوده است. در حالی که گفتمان مدرن غربی، مسئله زن را عمدتاً در چارچوب برابری حقوقی - سیاسی و کارکردهای اقتصادی بازنمایی کرده و در بسیاری موارد به ابزاری شدن هویت زن انجامیده است، در اندیشه‌ی اسلامی، کرامت زن واجد بنیانی متعالی‌تر و پیوند خورده با فطرت انسانی تلقی می‌گردد. بدین‌سان، مسئله‌ی اصلی پژوهش حاضر، واکاوی دستگاه نظری آیت‌الله خامنه‌ای در خصوص کرامت زن است؛ دستگاهی که درصدد ارائه‌ی بدیلی تمدنی در برابر انگاره‌های تقلیل‌گرای غربی می‌باشد.

ضرورت پژوهش از آنجا ناشی می‌شود که در عرصه‌ی اجتماعی - فرهنگی جمهوری اسلامی، تبیین علمی مبانی و کارکردهای کرامت زن از منظر آیت‌الله خامنه‌ای، نه تنها برای پالایش گفتمان داخلی از التقاط‌های سکولار و سنتی، بلکه برای بازتولید یک الگوی بومی - اسلامی در سطح بین‌الملل ضرورت تام دارد. از سوی دیگر، در فضای نظری معاصر، فقدان صورت‌بندی منسجم از اندیشه‌ی اجتماعی آیت‌الله خامنه‌ای، زمینه‌ی بروز قرائت‌های سطحی و بعضاً متعارض را فراهم آورده است.

هدف مقاله آن است که با رویکرد توصیفی - تحلیلی، ابعاد نظری و عملی کرامت زن در اندیشه اجتماعی آیت‌الله خامنه‌ای را استخراج و تبیین نماید. در این چارچوب، در سطح نظری به مفاهیمی چون کرامت ذاتی انسان، عدالت جنسیتی، الگوی زن مسلمان، نقد نگاه ابزاری غرب و محوریت خانواده پرداخته می‌شود و در سطح عملی، به مقولاتی نظیر نقش فعال اجتماعی، رسالت مادری، پاسداشت عفاف، حمایت قانونی و برقراری تعادل میان نقش خانوادگی و اجتماعی توجه خواهد شد.

سؤال اصلی مقاله این است که ماهیت، گستره و کارکرد کرامت زن، در نظریه اجتماعی آیت‌الله خامنه‌ای و ارزیابی انتقادی دیدگاه‌های غرب چیست؟ و سؤالات فرعی در این محور قرار می‌گیرد که سویه نظری آن کدام است؟ و سؤال دیگر این است که سویه عملی کرامت در نگره ایشان زن چیست؟

پیشینه

درباره‌ی پیشینه این پژوهش باید گفت بر اساس جستجوی‌هایی که نگارنده انجام داده در هیچ یک از مکتوبات مسئله «ماهیت، گستره و کارکرد کرامت زن، در نظریه اجتماعی آیت‌الله خامنه‌ای؛ ارزیابی انتقادی دیدگاه‌های غرب» یافت نشده است. پژوهش‌های انجام گرفته درباره کرامت زن بیشتر عناوینی مانند «عملکرد غرب نسبت به جایگاه زنان و نقد آن از دیدگاه رهبری» و «کرامت زن در اسلام و غرب: مورد پژوهی تطبیقی امام خمینی و فمینیسم» و «مقایسه تطبیقی حقوق خانوادگی زن از دیدگاه فمینیسم و اسلام» و «اذن زوج و تضمین کرامت زن در پرتو قاعده لاضرر» و «پاسخ به شبهه اسارت زن در دست مرد (بررسی موردی: تجویز رابطه زناشویی با کنیز شوهردار در قرآن)» و «ارزیابی انگاره تراحم قوامیت مرد با کرامت اخلاقی زن» را در بر می‌گیرد. شاید نزدیک‌ترین پژوهش که می‌تواند هم‌ردیف پژوهش حاضر باشد، نوشته‌ای از زینب مولودی با عنوان «کرامت زن در دیدگاه مقام معظم رهبری» است که در شماره ۲۹ نشریه شمیم نرجس منتشر شده است. ایشان درباره «کرامت زن» بر این باور است که غربی‌ها به زن خیانت کردند. تمدن غرب به زن هیچ نداده است. اگر پیشرفت علمی، سیاسی و فکری هم در زنان دیده می‌شود، مال خود زن‌هاست. آنچه که غربی‌ها به آن دامن زدند و تمدن غربی پایه‌گذار خشت کج و بنای کجش بود، بی‌بندوباری و ابتدال زنانه است. اما مقاله‌ی پیشرو درصدد است ماهیت، گستره و کارکرد کرامت زن را با تکیه بر مبانی خاص دینی و بیانات آیت‌الله خامنه‌ای در دو محور سوبه‌های نظری و سوبه‌های عملی بررسی کند و به‌صورت انتقادی به عملکرد غرب پیرامون کرامت زن بپردازد.

روش گردآوری و ابزار تحلیل

در این پژوهش، گردآوری داده‌ها مبتنی بر روش کتابخانه‌ای و اسنادی است؛ بدین معنا که مجموعه‌ای از منابع مکتوب و گفتاری آیت‌الله خامنه‌ای اعم از کتاب‌ها، مقالات، پیام‌ها و سخنرانی‌ها به‌عنوان اصلی‌ترین داده‌ها انتخاب و بررسی شده‌اند. در کنار این، آثار پژوهشی ثانویه در حوزه کرامت زن و نظریه‌های اجتماعی معاصر نیز به‌منزله منابع مکمل به کار گرفته شده‌اند تا امکان بازسازی دقیق‌تر دستگاه فکری ایشان فراهم آید.

پس از گردآوری داده‌ها، تحلیل آن‌ها با رویکرد توصیفی - تحلیلی انجام گرفته است. بدین ترتیب که ابتدا محتوای بیانات و متون گردآوری شده دسته‌بندی شد. سپس، مضامین اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای در حوزه زن استخراج و در قالب مؤلفه‌هایی چون کرامت ذاتی انسان، عدالت جنسیتی، الگوی زن مسلمان، نقد نگاه ابزاری غرب و محوریت خانواده صورت‌بندی گردید.

در مرحله بعد، برای دستیابی به انسجام نظری، مفاهیم کلیدی در قالب شبکه‌ای از معانی به هم پیوسته بازنمایی شد. افزون بر این، با به‌کارگیری رویکرد تحلیل تطبیقی، تلاش شد جایگاه این مؤلفه‌ها در نسبت با دو پارادایم اصلی رقیب، یعنی رویکرد دینی سنتی و رویکرد سکولار مدرن، تبیین شود. در این مسیر، هم نقاط افتراق و هم نقاط اشتراک مورد شناسایی قرار گرفت تا ابعاد متمایز نظریه اجتماعی آیت‌الله خامنه‌ای درباره کرامت زن برجسته شود. در نهایت، این فرایند تحلیل موجب بازسازی چارچوب نظری منسجم و همچنین ارائه الگویی عملیاتی گردید که هم در سطح نظری قادر است بدیلی معقول در برابر برابری گرایي سطحی غربی ارائه دهد و هم در سطح عملی می‌تواند راهگشای سیاست‌گذاری‌های اجتماعی و فرهنگی در حوزه زن و خانواده باشد.

مفهوم شناسی

"کرامت" از ریشه کرم است. اصل آن دو شاخه دارد: یکی شرافت در خود چیز و دیگری شرافت در یکی از صفات اخلاقی. گوهر معنایی واژه کرم به معنای شرافت ذاتی و یا در برداشتن اخلاق نیکو است (ابن فارس، ۱۳۷۸، ج ۵: ۱۷۲). اکرام مانند تکریم در کتب لغت متعددی آمده است «اکرم فلانا: شرفه» و اکرام و تکریم آن است که به کسی نفع خالصی یا شیء شریفی رسانده شود (قرشی بنابی، ۱۳۷۸، ج ۶: ۱۰۵). در برخی از کتب لغت بیان شده است که تکریم و اکرام هم‌معنا هستند و اسم مصدر آن «کرامت» است (ابن منظور، ۱۴۰۸، ج ۱۲: ۵۱۱) و بیان شده است که هر چیزی که در جایگاه خود شرافت داشته باشد، به «کرم» وصف می‌شود (راغب اصفهانی، ۱۴۱۲، ج ۱: ۷۰۷). این واژه در مقابل لفظ «هوان» و «لؤم» به معنای پستی و ذلت قرار دارد. «وَمَنْ يُهِنُ اللَّهَ فَمَا لَهُ مِنْ مُكْرِمٍ» (حج/۱۸) هرکسی را که خدا او را پست سازد هیچ‌کس او را بزرگ نخواهد داشت. آیاتی در قرآن که اشاره به

کرامت کرده‌اند همگی این بار معنایی را دارا هستند. مثل: «فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أَفْ وَلَا تَنْهَرُهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا» (اسراء / ۲۳).

۱. سوبه‌های نظری کرامت زن

این بخش بر مبانی نظری و معرفتی اندیشه اجتماعی آیت‌الله خامنه‌ای درباره زن متمرکز است. در این چارچوب، کرامت ذاتی انسان بیان شده و عدالت جنسیتی به‌عنوان بدیل عقلانی در برابر برابری سطحی مدرن صورت‌بندی می‌گردد. الگوی زن مسلمان نیز در سیمای تاریخی و تمدنی حضرت زهرا سلام‌الله علیها و حضرت زینب سلام‌الله علیها بازنمایی می‌شود. افزون بر این، نقد نگاه ابزارگری غرب و تأکید بر محوریت خانواده به‌عنوان رکن بنیادین جامعه، جایگاه ویژه‌ای در نظریه اجتماعی ایشان دارد.

الف. کرامت ذاتی انسان

کرامت انسان به‌عنوان یکی از بنیادی‌ترین اصول در اندیشه اسلامی و به‌ویژه در بیانات آیت‌الله خامنه‌ای، جایگاهی ویژه دارد. این اصل نه‌تنها ریشه در آموزه‌های وحیانی قرآن کریم دارد، بلکه در سنت و سیره انبیاء الهی نیز به‌عنوان هدفی اساسی معرفی شده است. کرامت انسان از دیدگاه ایشان امری ذاتی و غیرقابل سلب است که شامل همه افراد بشر فارغ از رنگ، نژاد و قومیت می‌شود. در این نگاه، ارزشمندی انسان تنها به آفرینش او محدود نمی‌گردد، بلکه در مسیر رشد معنوی و اخلاقی نیز جلوه‌ای برجسته می‌یابد. از این‌رو، توجه به کرامت انسانی، بنیانی برای شکل‌گیری جامعه‌ای عادلانه و الهی به شمار می‌رود.

کرامت انسان در نگره آیت‌الله خامنه‌ای جایگاهی بنیادین دارد و به‌عنوان یک اصل ذاتی و غیرقابل‌انکار معرفی شده است. این نگاه را ایشان از تعالیم دینی وام گرفته‌اند. قرآن کریم در آیات متعدد به این حقیقت اشاره دارد که انسان موجودی برگزیده با ظرفیت‌های مادی و معنوی فراوان است. این کرامت هم در بُعد آفرینش و هم در مسیر رشد و کمال معنوی جلوه‌گر می‌شود.

در نظریه اجتماعی آیت‌الله خامنه‌ای، کرامت انسان به‌خوبی تبیین شده است. ایشان در مورد کرامت انسان می‌فرمایند که تفاوتی بین انسان‌ها در رنگ پوست و

نژاد وجود ندارد (خامنه‌ای، بیانات: ۱۴۰۲/۰۵/۲۶). ایشان همچنین بیان می‌کنند که علت بعثت انبیاء بازگرداندن انسان‌ها به کرامت ذاتی آن‌ها است (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۳/۰۳/۰۶). علاوه بر آن ایشان اشاره می‌کنند که در اداره کشور احترام همه مورد نظر است حتی اگر هم از دین با ما نباشند (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۸۸/۰۳/۱۴). در آموزه‌های اسلامی انسان دارای کرامت ذاتی است. خدای متعال بنی‌آدم را مورد تکریم قرار داده است «وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ» (اسراء/۷۰) به یقین فرزندان آدم را کرامت دادیم. علاوه بر آیه فوق، آیات فراوان دیگری نیز وجود دارد که به بحث کرامت انسان می‌پردازد. انسان امتیازات فراوانی بر مخلوقات دیگر دارد که هر یک از دیگری جالب‌تر و والاتر است. و روح انسان علاوه بر امتیازات جسمی مجموعه‌ای است از استعدادهای عالی و توانایی بسیار برای پیمودن مسیر تکامل به‌طور نامحدود (مکارم شیرازی، ۱۳۷۱، ج ۱۲: ۱۹۶).

در یکی دیگر از آیات قرآن معیار کرامت، تقوا بیان شده است. تفاسیر بیان کرده‌اند که همانا پرثواب‌ترین و بلندمرتبه‌ترین شما نزد خدا، پرهیزکارترین شما از گناهان و عمل‌کننده‌ترینتان به طاعت اوست (طبرسی، ۱۳۷۲، ج ۹: ۲۰۶). «إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَاهُمْ» (حجرات / ۱۳) بی‌تردید گرامی‌ترین شما نزد خدا پرهیزکارترین شماست. در برخی تفاسیر اختلاف در نوع آفرینش را برای شناخت بیشتر و کامل شدن اجتماعات دانسته‌اند (طباطبایی، ۱۳۹۰، ج ۱۸: ۴۷۹). برخی دیگر این تنوع در خلقت را برای همکاری و رفع نیاز دانسته‌اند (سید قطب، ۱۳۹۴، ج ۶: ۳۳۴۸) برای همین است که قرآن تصریح می‌کند که زنان از جنس مردان و از سرشت آنان هستند (مطهری، مرتضی، ۱۳۸۱: ۱۱۷). معیار کرامت اکتسابی انسان تقوای الهی معرفی می‌کند و معتقد است هر کس تقوایش بیشتر باشد، کرامتش نزد خداوند بیشتر است (امام خمینی، ۱۳۸۹، ج ۱: ۳۷۸).

علاوه بر آیات قرآن، در روایات هم می‌توان تبیین کرامت انسان را یافت: «إِذَا أَخَذْتَ نَفْسَكَ بِطَاعَةِ اللَّهِ أَكْرَمْتَهَا وَ إِنْ ابْتَدَلْتَهَا فِي مَعْصِيَةِ أَهْنَتْهَا» (آمدی، ۱۳۶۶: ۱۸۵). هنگامی که خود را در مسیر اطاعت خدا به کار گرفتی، خود را کریم نموده‌ای و اگر خود را در مسیر گناه و تخلف از دستورات الهی قرار دادی، به خود اهانت کرده‌ای. «أَذَلُّ النَّاسِ مَنْ أَهَانَ النَّاسَ» (ابن بابویه، ۱۴۱۳، ج ۴: ۳۹۶). دلیل‌ترین

مردم کسی است که به مردم اهانت کند «إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى خَصَّكُمْ بِالْإِسْلَامِ وَاسْتَخْلَصَكُمْ لَهُ وَ ذَلِكَ لِأَنَّهُ اسْمُ سَلَامَةٍ وَ جَمَاعُ كَرَامَةٍ» (خطبه/۱۵۲) همانا خدای متعال شما را به اسلام اختصاص داد و برای اسلام برگزید، زیرا اسلام نامی از سلامت و فراهم‌کننده کرامت جامعه می‌باشد «لا تکن عبد غیرک وقد جعلک الله حراً» (نامه/۳۱) برده هیچ‌کس مباش؛ زیرا خداوند تو را آزاد آفریده است «إِنَّ مَشَى الْمَاشِي مَعَ الرَّاَكِبِ، مَفْسِدَةٌ لِلرَّاكِبِ وَمَذَلَّةٌ لِلْمَاشِي» (کلینی، ۱۴۰۷، ج ۶: ۵۴۰) همراهی کردن پیاده به دنبال سواره موجب انحراف و فساد سواره گشته و ذلت و خواری مؤمن را سبب می‌شود «من کرمت علیه نفسه هانت علیه شهواته» (حکمت/ ۴۴۹) کسی که شخصیت خود را گرامی بدارد، شهوات (و ناپسندی‌ها) را خوار خواهد شمرد. روایات بالا در مورد اهمیت شخصیت فرد کریم سخن می‌گویند و در مقابل او را از رفتارهای ذلت آور بر حذر می‌دارد.

در کلام امام خمینی (ره) همچنین کرامت ذاتی انسان بیان شده است (امام خمینی، ۱۳۸۵، ج ۳: ۴۳). همچنین ایشان روش تکریم خدای متعال را با عبادت و مناجات دانسته‌اند (خمینی، ۱۳۹۴: ۳۷۵).

از جمله مباحث مهم در کرامت انسان، کرامت زن است. در کلام آیت‌الله خامنه‌ای می‌توان اهمیت انسان بودن را مشاهده کرد که فرمودند تفاوتی بین مردم و زن در انسانیت نیست: «نگاه اسلام به جنسیت یک نگاه درجه دو است؛ نگاه اول و درجه یک، حیث انسانیت است که در آن، جنسیت اصلاً نقشی ندارد... جنسیت یک امر ثانوی است، یک امر عارضی است، در کارکردهای زندگی معنا پیدا می‌کند، در مسیر اصلی بشر هیچ تأثیری ندارد و معنا پیدا نمی‌کند» (۱۳۹۰/۱۰/۱۴).

در کلام آیت‌الله خامنه‌ای زن دارای کرامت و فضیلت فراوان است. ایشان در اهمیت جایگاه بانوان در کشور می‌فرمایند که زن مایه انس و آرامش است: «[زن] شمع جمع افراد خانواده است؛ مایه‌ی انس و سکینه و آرامش است... بنابراین حقیقتاً باید در زمینه‌ی ارزش و کرامت زن در نظر اسلام، بازنویسی و بازگویی و بازبینی کرد» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۸۴/۰۵/۰۵).

ایشان پرداخت به مسئله کرامت زن را یک مسئله اصلی بیان می‌کنند: «در احصای مسائل اصلی زنان، حقیقتاً به مسائل اصلی بپردازیم، نه به مسائل درجه‌ی

دو... تکریم زن در محیط خانواده، یکی از مسائل اصلی است. ما چند مسئله‌ی اصلی داریم، یکی از آن‌ها این است» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۳/۰۱/۳۰).

در احادیث معصومان علیهم‌السلام، تکریم بانوان و دختران به کثرت اشاره شده است. در روایتی از لسان حضرت رسول صل الله علیه و آله بیان شده است که معیار بهترین بودن، تکریم زنان است: «خَيْرُكُمْ خَيْرُكُمْ لِأَهْلِهِ وَاَنَا خَيْرُكُمْ لِأَهْلِهِ؛ مَا أَكْرَمَ النِّسَاءَ إِلَّا كَرِيمٌ، وَلَا أَهَانَهُنَّ إِلَّا لَيْئِمٌ» (طبرسی، ۱۳۷۰، ج ۱: ۲۱۶) (پاینده، ۱۳۸۲: ۱۵۲۰). در دیگر روایات همچنین به توجه به جایگاه بانوان اشاره شد است که می‌فرمایند تکریم آن‌ها شیوه افراد بلندمرتبه است: «مَا أَكْرَمَ النِّسَاءَ إِلَّا كَرِيمٌ وَلَا أَهَانَهُنَّ إِلَّا لَيْئِمٌ» (متقی، علی بن حسام‌الدین، ۱۴۱۹، ج ۱۶: ۳۷۱). تکریم زنان شیوه بزرگواران و اهانت به آنان، کار فرومایگان است. در احادیث به انجام امور خیر سفارش شده است که این امور موجب بالا رفتن ارزش انسان می‌شود و از جمله این امور خیر می‌تواند احسان به خانواده باشد: «قِيمَةُ كُلِّ امْرِئٍ مَا يُحْسِنُهُ» (حکمت/ ۸۱) ارزش هر انسانی به آن چیزی است که نیک انجام می‌دهد. یکی از نشانه‌های تکریم بانوان در دین مبین اسلام، توجه به امور اقتصادی آن‌ها است که علاوه بر آزادی اقتصادی زن در اموال خود، اسلام برای زن مهریه «وَأَتُوا النِّسَاءَ صَدَقَاتِهِنَّ نِحْلَةً» (نساء/ ۴) و مهریه زنان را به‌عنوان هدیه‌ای الهی با میل و رغبت به خودشان بدهید و نفقه قرار داده است (مطهری، مرتضی، ۱۳۸۱: ۲۳۵).

با نگاهی به قرآن کریم، روایات اسلامی و اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای، روشن می‌شود که کرامت انسان یک اصل بنیادین و فراگیر است. این کرامت هم ذاتی است و هم در پرتو تقوا و عمل صالح تعالی می‌یابد. پاسداشت حرمت انسان‌ها، زمینه‌ساز رشد فردی و اجتماعی و مقابله با هرگونه تبعیض و تحقیر است. درنهایت، جامعه‌ای که بر محور کرامت انسانی بنا شود، نزدیک‌تر به عدالت، آزادی و ارزش‌های الهی خواهد بود.

ب. عدالت جنسیتی در مقابل تساوی سطحی

در نگاه اجتماعی آیت‌الله خامنه‌ای، اصل بنیادین در روابط زن و مرد، عدالت جنسی است نه تساوی ظاهری. زیرا عدالت به معنای قرار دادن هر چیز در جایگاه شایسته خویش است و زمینه رسیدن به حقوق واقعی را فراهم می‌کند. درحالی‌که تساوی

مطلق، بدون توجه به تفاوت‌های طبیعی و وجودی زن و مرد، می‌تواند به ظلم و تزییع حقوق آنان منجر شود.

در نظریه اجتماعی آیت‌الله خامنه‌ای، به عدالت جنسی به جای تساوی جنسی که در غرب است، پرداخته شده است. چون عدالت زمینه‌ای برای رسیدن به حق است (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۶/۱۲/۱۷). در کلام ایشان نقش‌های زنان و مردان متفاوت تعریف شده است. یعنی عدالت زمانی محقق می‌شود که هر کسی در با توجه به توان و موقعیت خود، همان نقش خود را ایفا کند. نقش‌ها قابل مقایسه با همدیگر نیز نیستند. آیت‌الله خامنه‌ای می‌فرماید که زن بودن یک ارزش است. و نباید برای ارزش‌گذاری زنان، آنان را با مردان شبیه کرد (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۸۶/۰۴/۱۳).

ایشان اضافه می‌کنند که در خانواده نیز عدالت رعایت شده است. این خود دلالت بر عدالت دارد. یعنی هر کسی به مقدار وظایف خود، حق دارد. (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۷۶/۰۷/۳۰). «در حقوق اجتماعی و حقوق شخصی و فردی بین زن و مرد تفاوتی وجود ندارد. در چند مسئله‌ی اختصاصی شخصی امتیازاتی به زن داده شده است، در چند مسئله امتیازاتی به مرد داده شده است؛ آن هم بر اساس اقتضای طبیعت زن و مرد» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۲/۰۲/۱۱).

در مورد جایگاه زنان و عدالت جنسیتی بین مرد و زن، آیات متعددی از قرآن بر آن دلالت دارد. از جمله می‌توان به موارد زیر اشاره کرد (رضایی اصفهانی، محمدعلی، ۱۳۸۷، ج ۴: ۲۵). زن و مرد از یک نفس خلق شده‌اند (و حقیقت آن‌ها یکی است) (نساء/ ۱). زن و مرد هر دو می‌توانند به مقامات عالی انسانی و بهشت برسند (نساء/ ۱۲۴؛ آل عمران/ ۱۹۵؛ نحل/ ۹۷؛ غافر/ ۴۰ و احزاب/ ۳۵). ثواب و پاداش مرد و زن مساوی است (نساء/ ۱۲۴؛ مائده/ ۳۸ و توبه/ ۶۸). مسئولیت‌های زن و مرد هم‌سان است و دشمن هر دو یکی است (طه/ ۱۱۷-۱۲۰ و اعراف/ ۲۰-۲۲). حق ازدواج و انتخاب همسر برای هر دو است (نور/ ۳۲ و بقره/ ۲۳۰ - ۲۳۲). حق تعلیم و تربیت برای هر دو است (احزاب/ ۳۴ و زمر/ ۹). حق حیات زن و مرد یکسان است؛ از این رو قرآن با زنده به گور کردن دختران مبارزه می‌کند. (نحل/ ۵۸-۵۹ و تکویر/ ۹)

زن و مرد از یک حقیقت انسانی آفریده شده‌اند و در مسیر تکامل معنوی و دستیابی به ثواب و پاداش الهی هیچ تفاوتی میان آن‌ها وجود ندارد. معیار ارزشمندی

انسان‌ها در نگاه قرآن، تقوا و عمل صالح است و نه جنسیت. از سوی دیگر، تقسیم نقش‌ها و وظایف اجتماعی و خانوادگی در اسلام بر اساس عدالت و تفاوت‌های طبیعی تنظیم شده است. بدین ترتیب، آموزه‌های دینی الگویی متوازن ارائه می‌دهند که هم کرامت زن و مرد را تضمین می‌کند و هم مانع تضییع حقوق آنان می‌گردد.

ج. الگوی زن مسلمان

زنان با شناخت ارزش و کرامت خویش می‌توانند هم در رشد فردی و خانوادگی و هم در توسعه جامعه اثرگذار باشند. شخصیت حضرت زینب سلام‌الله علیها نمونه‌ای از عظمت روحی و معنوی زن مسلمان است که حوادث را در مقابل ایمان و معرفت خود کوچک می‌بیند. این ظرفیت، پایه‌ای برای نقش‌آفرینی بانوان در عرصه‌های مختلف اجتماعی و علمی فراهم می‌کند.

در نظریه اجتماعی آیت‌الله خامنه‌ای پیرامون کرامت زن، بیان شده است که زنان اگر به خوبی به ارزش و جایگاه خود توجه کنند در کنار رشد فردی و اثربخشی در خانواده، می‌توانند در جامعه نیز منشأ آثار فراوان باشند. حضرت زینب سلام‌الله علیها در عین داشتن صفات انسانی فراوان، دارای عظمت روحی زیادی نیز بودند. این صفت عظمت روح موجب حقیر شدن حوادث در مقابل او می‌شود. این عظمت و کرامت انسانی یک زن مسلمان است (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۸۴/۰۳/۲۵).

آیت‌الله خامنه‌ای همچنین بیان کردند که از مهم‌ترین برکات حفظ کرامت زنان، قدرت یافتن بر حفظ محیط تربیتی برای فرزندان است. زنان با الگو گرفتن از حضرت زینب سلام‌الله علیها می‌توانند در عین شجاعت و قدرت، به خوبی از نقش مادرانه خود برآمده و در آغوش پر محبت خود، فرزندان صالحی را برای آینده جهان تربیت کنند. (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۸۴/۰۳/۲۵) ایشان در تکمیل الگوی زن مسلمان بیان می‌کنند که برای کرامت بخشی به بانوان، از الگوهای انسانی را از زنان انتخاب کرده است. یعنی زن اگر دارای کمالات انسانی و معنویت باشد، حتی برای مردان می‌تواند الگو باشد (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۷۵/۱۲/۲۰).

با تأمل در دیدگاه‌های آیت‌الله خامنه‌ای می‌توان دریافت که کرامت زن، محور هویت اسلامی و انسانی اوست. زن مسلمان در پرتو ایمان و معنویت، توانایی آن را دارد که هم در خانواده و هم در جامعه نقش‌آفرینی سازنده داشته باشد. الگوگیری

از زنان برجسته تاریخ اسلام همچون حضرت زینب سلام‌الله علیها، افقی روشن برای ارتقای جایگاه زن ارائه می‌دهد. درنهایت، حفظ و تقویت کرامت زن، بنیانی برای تعالی جامعه اسلامی و تربیت نسل‌های صالح به شمار می‌رود.

د. محوریت خانواده در اندیشه اجتماعی

در نظریه اجتماعی آیت‌الله خامنه‌ای، خانواده مهم‌ترین عرصه‌ای است که زن می‌تواند نقش‌آفرینی عمیق و ماندگار داشته باشد. ایشان زن را مایه آرامش و سکون خانواده می‌دانند که خداوند به‌طور طبیعی این ویژگی را در وجود او به ودیعه نهاده است. نقش مادری و همسری، نه‌تنها عامل استحکام خانواده است بلکه به‌واسطه آن، نسل آینده با ارزش‌های اخلاقی و معنوی پرورش می‌یابد. کرامت زن در این عرصه زمانی جلوه می‌یابد که با صبر، محبت و ایثار خود، فرزندان صالح و مؤثری برای جامعه تربیت می‌کند. بدین ترتیب، جایگاه زن در خانواده از دیدگاه اسلام و آیت‌الله خامنه‌ای، سرچشمه تربیت انسان و تعالی جامعه است.

در نظریه اجتماعی آیت‌الله خامنه‌ای در کرامت زن، یکی از مهم‌ترین عرصه‌های حضور بانوان برای نقش‌آفرینی، خانواده بیان شده است. زنان با ایفا کردن نقش مادری و همسری، به خانواده آرامش می‌بخشند و این آرامش را با طبیعتی که خدای متعال در وجود آن‌ها به ودیعه قرار داده است محقق می‌کنند (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۷۱/۰۹/۲۵) «نقش زن در جامعه بالاتر از نقش مرد است؛ برای اینکه بانوان علاوه بر این که خود یک قشر فعال در همه ابعاد هستند، قشرهای فعال راهم در دامن خود تربیت می‌کنند» (امام خمینی، ۱۳۸۹، ج ۱۴: ۱۹۷) آیت‌الله خامنه‌ای در تکریم نقش مادری، بوسیدن دست مادر را توسط فرزندان مهم می‌داند (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۲/۰۲/۲۱).

آیت‌الله خامنه‌ای در بیان کرامت زن اضافه می‌کنند که این بانوان هستند که با صبر و حوصله خود در کنار فرزندان به‌خوبی با آن‌ها زندگی کرده و ایشان را به کمالات خود می‌رسانند و این‌گونه نقش‌آفرینی مؤثر است که جلوه‌ای از کرامت زن به شمار می‌آید: «مادر می‌تواند فرزندان را به بهترین وجه تربیت کند. تربیت فرزند به‌وسیله‌ی مادر، مثل تربیت در کلاس درس نیست؛ با رفتار است، با گفتار است، با

عاطفه است، با نوازش است، با لالایی خواندن است؛ با زندگی کردن است» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۱/۰۲/۱۳۹۲).

اهمیت نقش مادری همچنین در تعالیم دینی به‌خوبی تبیین شده است که در آخرت بهشت زیر پای آن‌ها است: پیامبر اسلام صلی‌الله علیه و آله فرمود: «الْجَنَّةُ تَحْتَ أَقْدَامِ الْأُمَّهَاتِ» (نوری، ۱۴۰۸، ج ۱۵: ۱۸۰). بهشت در زیر قدم‌های مادران است. بلکه در دنیا هم سید و سرور زنان هستند: «نظر اسلام در باب خانواده و جایگاه زن در خانواده، نظر خیلی روشنی است. «المرأة سيدة بيتها»؛ بزرگ خانه، زن خانه است؛ این از پیغمبر اکرم است» (۱۳۹۰/۰۳/۰۱) باید یادآور شد که منظور از مادری و کدبانویی، خدمت کردن نیست. بلکه فراهم کردن محیط امن برای آرامش همسر و تربیت فرزندان است (خامنه‌ای، بیانات: ۲۰/۰۲/۱۳۹۵).

بر اساس بیانات آیت‌الله خامنه‌ای، خانواده محور اصلی کرامت و نقش‌آفرینی زن مسلمان است. زن با ایفای نقش مادری و ایجاد فضایی آکنده از محبت، آرامش و تربیت، جامعه را از درون می‌سازد. این نقش آن‌چنان والا است که در روایات اسلامی بهشت در زیر پای مادران قرار داده شده است. بنابراین، پاسداشت کرامت زن در خانواده، زمینه‌ساز شکوفایی جامعه‌ای سالم و متعالی خواهد بود.

ه. نقد و تحلیل نگاه ابزاری غرب به زن، در سویه نظری

کرامت زن در اندیشه اجتماعی آیت‌الله خامنه‌ای نقطه تمایزی جدی با نگاه غربی به زن دارد. ایشان بر این باورند که فرهنگ غرب نه‌تنها در تکریم زن ناکام بوده، بلکه با نگاه ابزاری و مصرف‌گرایانه، شخصیت انسانی او را نادیده گرفته است. این نگرش در غرب، زن را به موجودی درجه‌دو تقلیل داده و حتی حقوق ابتدایی او مانند مالکیت نیز تنها برای بهره‌برداری اقتصادی و صنعتی اعطا شده است. در مقابل، اندیشه اسلامی بر اصالت کرامت ذاتی زن و نقش کلیدی او در خانواده و جامعه تأکید دارد. بنابراین، نگاه صحیح به زن در نظریه اجتماعی ایشان، رهایی او از ابزاری شدن و بازگرداندن او به جایگاه حقیقی انسانی و الهی‌اش است.

آیت‌الله خامنه‌ای در نظریه اجتماعی خود حول کرامت زن بیان کردند که نگاه غربی به زنان نه‌تنها تکریم آن‌ها، بلکه نگاه ابزاری به آن‌ها است تا در خدمت اهداف نادرست دیگران قرار گیرند: «نگاه عمومی به زن که در فرهنگ غربی نهادینه شده،

نگاه غلطی است؛ نگاه ابزاری است، نگاه اهانت‌آمیز است» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۸۸/۰۷/۲۸). نگاه ابزاری به زن در حقیقت با شخصیت انسانی زن، روح عفاف و کرامت او در تعارض کامل است و معمولاً نشأت گرفته از این نگرش است که اصل، جذب مخاطب به هر قیمت است و جاذبه جنسی از همه ابزارها برای جذب مخاطب ارزان‌تر و سهل‌تر است (پیشوایی، فریده، ۱۳۸۶: ۳۸).

آیت‌الله خامنه‌ای در نقد جریان مادی غرب افزودند که در سالیان متوالی در آن‌ها برای زن جایگاه و ارزشی قائل نبودند. زن در غرب موجودی درجه دو بوده است: (۱۳۷۶/۰۷/۳۰). «در فرهنگ اروپایی، وقتی زن با همه‌ی موجودی و املاک خود ازدواج می‌کرد و به خانه شوهر می‌رفت، نه فقط جسم او در اختیار شوهر قرار می‌گرفت، بلکه تمام اموال و املاک و دارایی‌های او هم که از پدر و خانواده‌اش به او رسیده بود، متعلق به شوهر می‌شد! این حقیقتی است که غربی‌ها نمی‌توانند آن را انکار کنند» (۱۳۷۶/۰۷/۳۰). ایشان قائل هستند که غربی‌ها هنوز این نوع روش را مناسب می‌دانند و توقع دارند که تمام دنیا از آن‌ها نیز تقلید کند (۱۳۷۰/۰۸/۲۲).

آیت‌الله خامنه‌ای با تأکید نادیده گرفتن کرامت زن در غرب فرمودند که یکی دیگر از جلوه‌های ظاهری تکریم زنان در غرب، دادن حق مالکیت به آن‌ها است. البته این حق مالکیت برای بهره بردن از حضور آن‌ها در کارخانه بود که نیروی کار ارزان قیمت باشند و در خدمت اهداف صنعتی آن‌ها قرار گیرند. (۱۳۷۶/۰۷/۳۰).

در کلام آیت‌الله خامنه‌ای از جمله اموری که در جامعه غربی در تکریم زنان به آن توجه نشد، جلوگیری از اختلاط زن و مرد است. غرب به‌صورت عمدی یا سهوی با کنار زدن پوشش بانوان و استفاده حداکثری و بدون حریم از آن‌ها در محیط جامعه، روح ایشان را خسته کرد و هویت و شأن آن‌ها را نیز زیر سؤال برد. بانوان در غرب تا جایی مفید هستند که جلوه‌گری داشته باشند. این اصل قرار دادن جلوه‌گری، خود مانعی از بروز ظرفیت علمی و اجتماعی آن‌ها است (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۰/۱۰/۱۴). در تکمیل رفتار غرب با زنان می‌توان گفت که اصلی‌ترین جریان حاکم بر تفکر سیاسی و اجتماعی غرب مدرن که ریشه در قرن هفدهم دارد لیبرالیسم است (زرشناس، شهریار، ۱۳۸۳: ۱۳۳). یکی از مهم‌ترین پایه‌های فکری لیبرالیسم، اومانیسیم است که بر اساس آن انسان، محور همه امور است (نصری، عبدالله، ۱۳۸۲:

۱۷). ریتزر جورج^۱ می‌گوید مبانی دیگر تمدن غرب فیمینسم است. آن‌ها مدعی دفاع از حقوق زنان و برابری حقوق آن‌ها هستند (ریتزر جورج، ۱۳۹۱: ۴۵۹). فیمینسم دارای گرایش‌های مختلفی است اما وجه مشترک آن‌ها، اصلاح وضع فرودستی زنان است (مقیمی حاجی، ابوالقاسم، ۱۳۸۶: ۸۶).

شهید مطهری در نوع رفتار غربی‌های با زنان اضافه می‌کنند که تکریم ظاهری آن‌ها در زمانی است که غرب به دنبال راهی برای کرامت بخشی به بانوان بوده است. اما در برخی از زمان‌ها، آن‌ها نه تنها پیگیر تعالی زنان نبودند، بلکه با قلم و قدم خود در صدد تحقیر زن رفتار می‌کردند (مرتضی مطهری، ۱۳۹۵، ج ۱۹: ۱۷۴).

آیت‌الله خامنه‌ای در نهایت برای نقد الگوی رفتاری جریان غرب می‌فرماید که انقلاب اسلامی با داشتن برنامه دقیق دینی می‌تواند در مقابل تهاجم و خودبزرگ‌بینی غرب ایستادگی کند و بلکه از آن‌ها در مورد اهانت به زنان طلبکار باشد: «ما از دنیای غرب که آمدند زن بشری را در طول دوره‌های گذشته تا امروز این قدر مورد تحقیر قرار دادند، طلبکاریم» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۷۰/۱۰/۰۴).

بر اساس دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای، فرهنگ غربی با ابزارسازی زن، کرامت حقیقی او را نابود ساخته و او را در خدمت اهداف مادی و سودجویانه قرار داده است. در حالی که اسلام، زن را موجودی شریف با شأن الهی معرفی می‌کند و بر نقش اصیل او در تربیت نسل و تعالی جامعه تأکید دارد. نقد ایشان نسبت به غرب، هشدار در برابر خطر تحقیر زنان در لباس آزادی‌های ظاهری است. در نهایت، بازگشت به نگاه اسلامی، تنها راه احیای کرامت حقیقی زن و حفظ جایگاه والای اوست.

۲. سوبه‌های عملی کرامت زن

این بخش ناظر به عرصه‌های عینی و عملی کرامت زن در نظریه اجتماعی آیت‌الله خامنه‌ای است. در این سطح، زن علاوه بر ایفای نقش فعال در حوزه‌های علمی، فرهنگی و سیاسی، رسالت مادری و تربیت نسل را به‌مثابه مسئولیتی اجتماعی - تمدنی بر عهده دارد. همچنین پاسداشت عفاف و حیا به‌عنوان سپهر صیانت کرامت زن مورد تأکید قرار گرفته و ضرورت حمایت‌های قانونی و نهادی برای تضمین جایگاه

^۱. George Ritzer

او برجسته می‌شود. در نهایت، بر برقراری تعادل میان نقش خانوادگی و نقش اجتماعی زن به‌عنوان شرط تحقق الگوی متوازن زن مسلمان تأکید می‌گردد.

الف. نقش فعال اجتماعی

در اندیشه اجتماعی آیت‌الله خامنه‌ای، حضور اجتماعی زن و مرد بر پایه کرامت انسانی تعریف می‌شود و هیچ تفاوتی در اصل مسئولیت‌پذیری آن‌ها وجود ندارد. ایشان زنان را همچون مردان در عرصه‌های علمی، اقتصادی و اجتماعی صاحب نقش و مسئولیت می‌دانند. در عین حال، آیت‌الله خامنه‌ای بر لزوم رعایت حجاب و موازین اخلاقی به‌عنوان شاخصه هویت زن مسلمان در جامعه تأکید دارند. حضور بانوان در حوزه‌های تخصصی همچون پزشکی نیز از نگاه ایشان نه تنها مجاز، بلکه واجب و ضروری شمرده شده است. همچنین توجه به لطافت جسمی و روحی زنان و پرهیز از تحمیل کارهای سنگین، نشانه‌ای از پاسداشت کرامت آنان در فعالیت‌های اجتماعی است.

در نظریه اجتماعی آیت‌الله خامنه‌ای در بحث کرامت زن ایشان قائل هستند که برای حضور در جامعه تفاوتی بین مرد و زن نیست. بلکه همه آحاد جامعه برای حضور در اجتماعی مسئول هستند: «در فعالیت‌سازندگی، در فعالیت اقتصادی، در طراحی و فکر کردن و برای امور کشور و یک شهر و یک روستا و یک مجموعه و امور شخصی خانواده مطالعه کردن، میان زن و مرد تفاوتی نیست. همه مسئول‌اند و همه باید انجام دهند» (۱۳۷۵/۱۲/۲۰).

در نگاه اجتماعی آیت‌الله خامنه‌ای، حضور بانوان در نقش‌های پزشکی فریضه است: «خانم‌ها موظف‌اند که انواع و اقسام رشته‌های تخصصی پزشکی، مثل قلب و داخلی و اعصاب و... را دنبال کنند. این، فریضه است» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۶۸/۱۰/۲۶). البته ایشان حضور اجتماعی زنان را با حجاب اسلامی توصیه کرده‌اند. آیت‌الله خامنه‌ای فرمودند که لازمه حضور زنان در جامعه، بی‌قیدی به موازین اخلاقی نیست (۱۳۶۸/۱۰/۲۶). یکی از اموری که کرامت زنان را در آن در نظر گرفته‌اند، تناسب دادن امور اقتصادی با روحیه لطیف و ظریف بانوان است. آیت‌الله خامنه‌ای تأکید دارند که تحمیل کار دشوار به بانوان صورت نگیرد (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۷۵/۰۶/۲۸).

یکی دیگر از جلوه‌های رشد جامعه توسط بانوان، عرصه علمی است. آیت‌الله خامنه‌ای بانوان تحصیل کرده را باعث افتخار کشور و نظام اسلامی می‌داند (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۷۳/۰۷/۲۰). عرصه دیگر خدمت بانوان در اجتماع را می‌توان پیروزی انقلاب و دفاع مقدس بیان کرد. آیت‌الله خامنه‌ای عدم حضور زنان در عرصه انقلاب و دفاع مقدس را موجب شکست در هر دو میدان بیان کرده‌اند (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۷۰/۰۸/۲۲).

البته در پایان باید گفت که در نظریه اجتماعی آیت‌الله خامنه‌ای، اولویت با نقش مادری و همسری است و حضور بانوان در جامعه برای فعالیت‌های سیاسی و فرهنگی داوطلبانه نیز مورد تأکید است، اما اشتغال به معنای حضور در امور اجرایی کشور سفارش نشده است: «حضور زن در مشاغل اجرایی افتخاری ندارد.» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۲/۰۲/۲۱) «خانه‌داری یک شغل است؛ شغل بزرگ، شغل مهم، شغل حساس، شغل آینده‌ساز، فرزندآوری یک مجاهدت بزرگ است» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۲/۰۲/۱۱). «مهم‌ترین کار برای زن این است که زندگی را سرپا نگه دارد» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۸۱/۰۳/۰۸).

دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای نشان می‌دهد که زن مسلمان می‌تواند در کنار ایفای نقش خانوادگی، در عرصه‌های اجتماعی نیز به‌طور جدی نقش‌آفرینی کند. شرط این حضور، رعایت کرامت و هویت اسلامی است تا زن در عین فعالیت اجتماعی، از اصالت معنوی و اخلاقی خود صیانت نماید. تأکید بر تناسب فعالیت‌ها با ویژگی‌های زنان نیز نشانه‌ای از عدالت و احترام به جایگاه آنان است. بدین ترتیب، زن مسلمان الگویی برای تلفیق تعهد اجتماعی و پاسداشت کرامت انسانی خواهد بود.

ب. مادر بودن و تربیت نسل

در نظریه اجتماعی آیت‌الله خامنه‌ای، کرامت زن بیش از هر جا در نقش تربیتی و رسالت مادری او جلوه‌گر می‌شود. ایشان معتقدند مادر با صبر، محبت و همراهی، بهترین مربی برای فرزندان است و تربیت او فراتر از آموزش رسمی، در بستر زندگی روزمره تحقق می‌یابد. پرورش نسل صالح و بالنده برای آینده کشور و نظام اسلامی، در گرو اهتمام مادران به مسئولیت مادری دانسته شده است. در این نگاه، مادر با انتقال ارزش‌های فرهنگی، دینی و اخلاقی، جامعه را از درون می‌سازد. بنابراین،

رسالت مادری در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای، هم شأن یک وظیفه مقدس و هم رکن اصلی تعالی جامعه معرفی می‌شود.

در نظریه اجتماعی آیت‌الله خامنه‌ای در مبحث کرامت زن، اهمیت ایفای رسالت مادری و نقش تربیتی آن‌ها بسیار سفارش شده است. بانوان هستند که با صبر و حوصله خود در کنار فرزندان به‌خوبی با آن‌ها زندگی کرده و ایشان را به کمالات خود می‌رسانند و این‌گونه نقش‌آفرینی مؤثر است که جلوه‌ای از کرامت زن به شمار می‌آید (خامنه‌ای، بیانات: ۱۱/۰۲/۱۳۹۲).

از دیگر جلوه‌های تعالی بخشی بانوان به جامعه در نگره آیت‌الله خامنه‌ای، پرورش نسل بالنده و تربیت شده برای نظام و کشور است (خامنه‌ای، بیانات: ۲۰/۱۲/۱۳۷۵). «زن یکتا موجودی است که می‌تواند از دامن خود افرادی به جامعه تحویل دهد که از برکاتشان یک جامعه بلکه جامعه‌ها به استقامت و ارزش‌های والای انسانی کشیده شوند» (امام خمینی، ۱۳۸۹، ج ۱۶: ۱۹۲).

در نگاه ایشان، زن موجودی دارای عفاف و ایمان است. درحالی‌که متصدی امر تربیت است، در جامعه هم اثرگذار و دارای رشد علمی و معنوی است (خامنه‌ای، بیانات: ۱۷/۱۲/۱۳۹۶). آیت‌الله خامنه‌ای در اهمیت شغل مادری بیان می‌دارند که بالنده شدن جامعه و رشد نسل آینده به حضور بانوان فداکار در جهت تربیت آن نسل وابسته است (خامنه‌ای، بیانات: ۲۰/۱۲/۱۳۷۵).

آیت‌الله خامنه‌ای زمینه تربیت خوب راه، انس با قرآن دانسته و می‌فرمایند اگر مشکلات جامعه با انس بانوان با قرآن حل خواهد شد. چون تربیت آن‌ها قرآنی می‌شود (۲۸/۰۷/۱۳۸۸). «کرامت زن، عزت زن، ظرافت زن، نه فقط ظرافت جسمی بلکه ظرافت ساختمان فکری و عصبی و ظرافت کارکردی که باید بکند. این رشته‌های بشدت رقیق و نازک اعصاب کودک را فقط سرانگشت ظریف و لطیف مادر است که می‌تواند از هم جدا کند که عقده به وجود نیاید» (خامنه‌ای، بیانات: ۲۱/۰۲/۱۳۹۲).

اما در مقابل باید گفت که در غرب این کرامت دادن به زن دیده نمی‌شود و آن‌ها برای فرار از بی‌هویتی و فقدان کرامت زن دنبال چاره بودند. حرکت‌های متعدد برای رفع آن صورت گرفت که گاهی این حرکت‌ها با طبیعت زن نیز در تعارض بود. مثلاً برای دادن حق انسانی به او و کرامت بخشی به زن، او را طبیعت زنانه خود جدا

کردند و باردار شدن را حتی از او سلب کردند: مخالفت با نقش‌های از پیش تعریف شده و معمول برای زنان. فمینیست‌های رادیکال بر این باورند که راه‌کارهایی چون اعطای حق آزادی تولیدمثل، پیشگیری از حاملگی و امکان عقیم کردن و سقط‌جنین به زنان، باعث کم یا محدود کردن تفاوت‌های بیولوژیک و تفاوت قدرت بین دو جنس می‌شود (رحمتی، حسینعلی، ۱۳۸۶: ۱۰). دافنه دمارنف قائل است که یکی از اهداف فیمینسم برچیدن آرمان مادر فداکار بود است. مادری کردن و علاقه به مراقبت از فرزند با چالش^۱ جدی مواجه کرده است (دافنه دمارنف، ۱۳۸۹: ۱۷).

در ادامه می‌توان بیان داشت که از مهم‌ترین برکات حفظ کرامت زنان، قدرت یافتن بر حفظ محیط تربیتی برای فرزندان است (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۸۴/۰۳/۲۵) «زن اگر به خانواده پایبند شد، علاقه نشان داد، به تربیت فرزند اهمیت داد... نسل‌ها در آن جامعه، بالنده و رشید خواهند شد» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۷۵/۱۲/۲۰).

بر اساس این دیدگاه، زن در جایگاه مادری، محور شکل‌گیری شخصیت فردی و اجتماعی نسل آینده است. کرامت زن زمانی به اوج می‌رسد که با ایمان و عفاف، فرزندی تربیت کند که سرمایه‌های اخلاقی و انسانی جامعه باشند. اهمیت این نقش به حدی است که رشد و پایداری نظام اسلامی به آن وابسته است. درنهایت، مادری رسالتی الهی و ارزشمند است که ثمره‌اش نسل‌های رشید و جامعه‌ای بالنده خواهد بود.

ج. حفظ عفاف و حیا

در نظریه اجتماعی آیت‌الله خامنه‌ای، حجاب و عفاف از ارکان اصلی کرامت زن مسلمان به شمار می‌آید. ایشان معتقدند که رعایت پوشش اسلامی نه‌تنها یک وظیفه شرعی است، بلکه ضامن حرمت و شخصیت زن در جامعه محسوب می‌شود. در این نگاه، حجاب مانع از نگاه ابزاری و حیوانی به زن شده و او را به‌عنوان انسانی با هویت مستقل و ارزشمند معرفی می‌کند. آیت‌الله خامنه‌ای نقد جدی بر فرهنگ غرب دارند که زن را با ظواهر فریبنده و تزیینات صرف، به خدمت‌گرایز مردانه درآورده است. از این‌رو، حجاب در اندیشه ایشان نه محدودیت، بلکه تجلی کرامت و آزادی حقیقی زن است.

^۱. Daphne Demarnef

ما زن را به عفت، به عصمت، به حجاب، به عدم اختلاط و آمیزش بی‌حدومرز میان زن و مرد، به حفظ کرامت انسانی، به آرایش نکردن در مقابل مرد بیگانه دعوت می‌کنیم. این بد است؟ این کرامت زن مسلمان است. عفت‌ورزی و رعایت پوشش اسلامی وظیفه شرعی زن است و کرامت انسانی وی نیز در سایه آن تأمین می‌شود. از دیدگاه قرآن کریم حجاب عبارت است از یک نحوه احترام گذاردن و حرمت قائل شدن برای زن که نامحرمان او را از دید حیوانی ننگرند (جوادی آملی، عبدالله، ۱۳۷۴: ۴۲۶).

در کلام آیت‌الله خامنه‌ای، یکی دیگر از روش‌های غرب برای فرار از جایگاه پایین بانوان، تزئین کردن آن‌ها بود. البته این خود راهی برای سقوط آن‌ها به شمار می‌رفت. چون آراستن زنان نوعی خدمت به غریزه مردان محسوب می‌شد (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۷۰/۱۰/۰۴) «دنیای فاسد غرب خواستند بروز زن را، شخصیت زن را در روش‌های غلط و انحرافی که همراه با تحقیر جنس زن است. حجاب و عفاف را کنار بگذارند، جلوه‌گری کند تا مردها خوششان بیاید. این تعظیم زن است یا تحقیر زن؟» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۸۹/۰۲/۰۱).

ایشان می‌فرمایند از دیگر برخوردهای ظاهری غرب برای تکریم زنان، آزادی حجاب است. بلکه اجبار به بی‌حجابی است. اما آن‌ها با این پرده‌داری در خلاف جهت کرامت انسانی زن رفتار کرده‌اند (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۸۶/۱۰/۱۳). البته ایشان حضور اجتماعی زنان را با حجاب اسلامی توصیه کرده‌اند. آیت‌الله خامنه‌ای فرمودند که لازمه حضور زنان در جامعه، بی‌قیدی به موازین اخلاقی نیست (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۶۸/۱۰/۲۶).

از دیگر اموری که خدای متعال در کرامت بخشی به زنان مورد توجه قرار داده این است که به آن‌ها توانایی داده که عفت زنانه را با عزت مؤمنانه همراه کنند و این امر فقط مخصوص آن‌ها است و این‌گونه به کمال خود برسند: «عظمت زن آن است که بتواند حجب و حیا و عفاف زنانه‌ی خود را که خدا در جبّلت او به ودیعه نهاده است، حفظ کند؛ این را بیامیزد با عزت مؤمنانه، بیامیزد با احساس تکلیف و وظیفه؛ آن لطافت را در جای خود به کار ببرد، آن تیزی و برندگی ایمان را هم در جای خود

به کار ببرد. این ترکیب ظریف فقط مال زنهاست. این امتیازی است که خدای متعال به زن داده است» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۸۹/۰۲/۰۱).

بر اساس این نگرش، حجاب وسیله‌ای برای پاسداشت شأن و شخصیت زن در جامعه است و از او در برابر ابتذال و تحقیر محافظت می‌کند. در مقابل، فرهنگ غربی با اجبار به بی‌حجابی و جلوه‌گری، زن را از جایگاه انسانی‌اش فرو می‌کاهد. آیت‌الله خامنه‌ای بر این باورند که حجاب راه صیانت از کرامت زن مسلمان و نشانه عزت و استقلال اوست. بدین ترتیب، کرامت زن در اسلام با عفاف و حجاب معنا یافته و در برابر جریان‌های تحقیرکننده غربی صیانت می‌شود.

د. حمایت قانونی و اجتماعی از زن

در نظریه اجتماعی آیت‌الله خامنه‌ای، یکی از مهم‌ترین عرصه‌های پاسداشت کرامت زن، ایجاد ضمانت‌های قانونی و قضایی است. ایشان تأکید دارند که اگر برخی افراد به حقوق زنان پایبند نباشند، راه مقابله با آن برخورد قانونی و اعمال مجازات سخت است. این نگاه بیانگر اهمیت ساختارهای حقوقی برای صیانت از کرامت بانوان و جلوگیری از ظلم و تعدی به آنان است. آیت‌الله خامنه‌ای بر این باورند که کرامت زن تنها با توصیه اخلاقی حفظ نمی‌شود، بلکه نیازمند پشتیبانی عملی و الزام‌آور قانونی است. بدین ترتیب، قانون ابزاری اساسی برای تحقق عدالت اجتماعی و حمایت واقعی از حقوق زنان به شمار می‌رود.

در نظریه اجتماعی آیت‌الله خامنه‌ای بیان شده است که از آخرین راه‌حل‌های برای تکریم بانوان را می‌توان راه قانونی دانست. اگر برخی افراد حاضر به رعایت حقوق آنها نباشند، تنها راه برای آنها برخورد سخت خواهد بود (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۷۶/۰۷/۳۰).

ویل دورانت بیان می‌کند که تا سال ۱۹۰۰ زن دارای کمترین حقی بود که بتواند به‌صورت قانونی آن را دریافت کند. حتی پول زنان متعلق به^۱ شوهران بود و داشتن حق رأی برای او، به ذهن هیچ مردمی خطور نمی‌کرد (ویل دورانت، ۱۳۸۵: ۱۵۰) سمین دوبووار^۲ از سردمداران فیمینسم است. او کتابی به نام جنس دوم دارد و زن

1. Will Durant

2. Simone de Beauvoir

را موجودی دسته دوم دانسته است که به مردم وابسته است و مرد در مقابل او دارای امتیازات است (سیمون دوبووار، ۱۳۸۵: ۷۲). یکی از فلاسفه غرب نیز زن را موجودی ضعیف از نظر جسم، عقل و اراده دانسته است (ویل دورانت، ۱۳۷۳: ۲۱۱).

با توجه به دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای، کرامت زن زمانی به‌طور کامل حفظ می‌شود که هم اخلاق و هم قانون در صیانت از حقوق او فعال باشند. تجربه تاریخی غرب نشان داده است که زنان تا مدت‌ها حتی از ابتدایی‌ترین حقوق خود مانند مالکیت و رأی محروم بوده‌اند. از این‌رو، وجود قوانین حمایتی و بازدارنده ضرورتی انکارناپذیر است. در نهایت، اجرای قاطع قوانین عادلانه، تضمینی برای حفظ کرامت زن و جلوگیری از هرگونه تعدی به جایگاه انسانی او خواهد بود.

۵. تعادل نقش‌ها

در نظریه اجتماعی آیت‌الله خامنه‌ای، کرامت زن در دو عرصه مکمل یعنی خانواده و جامعه معنا می‌یابد. ایشان بر این باورند که زن می‌تواند در کنار ایفای نقش مادر و همسر، در سنگرهای اجتماعی نیز حضوری فعال و اثرگذار داشته باشد. الگوی کامل این نگاه، حضرت زینب سلام‌الله‌علیها است که هم در عرصه اجتماع با شجاعت و متانت حضور داشتند و هم در محیط خانواده کانون محبت و تربیت بودند. آیت‌الله خامنه‌ای تأکید دارند که فعالیت اجتماعی زن زمانی مطلوب است که مانع از ایفای مسئولیت‌های خانوادگی نشود. به همین دلیل، حفظ حریم کرامت زن در اجتماع و پرهیز از اختلاط‌های مفسده‌آفرین از شرایط اساسی این حضور دانسته شده است.

آیت‌الله خامنه‌ای در بیان نظریه اجتماعی خود تأکید دارند که نقش اجتماعی زن در کنار رسالت او در محیط خانواده باید نهادینه شود: «او می‌تواند در سنگرهای مختلف اجتماعی حضور فعال داشته باشد همچنان که کانون خانواده را پاکیزه نگاه می‌دارد» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۱/۱۲/۱۶). «زن اگر خواست برود کار کند، این اشکالی ندارد، اسلام هم مانع نیست. اما این وظیفه‌ی او نیست. این بر او واجب و لازم نیست. چیزی که واجب است، عبارت است از حفظ فضای حیاتی برای مجموع این خانواده» (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۸۱ / ۰۳ / ۰۸).

ایشان اضافه می‌کنند که حضرت زینب سلام‌الله علیها در عین این که یک بانوی شجاع در عرصه جامعه هستند، در ایفای نقش مادری نیز به نحو احسن ظاهر شده‌اند (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۸۴/۰۳/۲۵).

با تأکید بر نگره اجتماعی آیت‌الله خامنه‌ای پیرامون کرامت زن می‌توان گفت که اگر افرادی توانمند باشند که در کنار ایفای رسالت مادری و همسری، تعهدات خارج از منزل را نیز قبول کنند، اسلام با آن مخالفت ندارد بلکه استقبال می‌کند. اما شرایط این حضور در جامعه نیز باید لحاظ شود تا کرامت خودشان مصون بماند. یکی از آن شرایط محروم نشدن از مسئولیت مادری و همسری است و دیگری لزوم جلوگیری از محیط اختلاط زن و مرد (خامنه‌ای، بیانات: ۱۳۹۰/۱۰/۱۴). «ما با ترقی زنان مخالف نیستیم، با این فحشا مخالفیم» (امام خمینی، ۱۳۸۹، ج ۱: ۳۰۵).

بر اساس این دیدگاه، زن مسلمان می‌تواند همزمان رسالت خانوادگی و نقش اجتماعی خود را ایفا کند، بدون آنکه کرامت او آسیب ببیند. اسلام نه تنها با حضور اجتماعی زن مخالفتی ندارد بلکه آن را فرصتی برای خدمت به جامعه می‌داند، مشروط بر رعایت حدود الهی. شرط اصلی این حضور، حفظ جایگاه مادری و همسری و صیانت از عفاف و کرامت زن است. درنهایت، زن مسلمان با پایبندی به این اصول می‌تواند الگویی برای تعالی خانواده و پیشرفت جامعه باشد.

و. نقد و تحلیل نگاه ابزاری غرب به زن، در سویه عملی

نقد نگاه ابزاری غرب به زن در سویه عملی نشان می‌دهد که با وجود شعارهای پرزرق‌وبرق آزادی و برابری، در عمل زن در فرهنگ غربی به ابزاری برای لذت‌جویی، تبلیغات تجاری و مصرف‌گرایی فروکاسته شده است. سیاست‌های فرهنگی و اجتماعی غرب، به‌ویژه در حوزه رسانه و صنعت مد، زن را به کالایی جذاب برای تحریک غرایز و جذب سرمایه تبدیل کرده‌اند و این امر عملاً کرامت انسانی او را به حاشیه رانده است. یکی از پیامدهای این رویکرد، بی‌اعتبار کردن نقش مادری و تضعیف نهاد خانواده است؛ به‌گونه‌ای که جریان‌های فمینیستی رادیکال با شعار آزادی تولیدمثل، حتی مادری را مانعی برای استقلال زن معرفی کرده و زمینه را برای سقط‌جنین و جدایی زن از هویت طبیعی‌اش فراهم آورده‌اند. در مقابل، اندیشه اجتماعی آیت‌الله خامنه‌ای تأکید دارد که کرامت زن در ایفای رسالت مادری،

پاسداشت عفاف و نیز نقش‌آفرینی اجتماعی معنا پیدا می‌کند؛ نقشی که نه بر پایه بهره‌کشی از ویژگی‌های جسمی زن، بلکه بر محور ارزش‌های اخلاقی، معنوی و انسانی استوار است. بنابراین، نقد نگاه ابزاری غرب صرفاً نقدی نظری نیست، بلکه در عرصه عملی نشان می‌دهد که رویکرد غربی به زن، در نهایت به از خودبیگانگی، بحران هویت و فروپاشی بنیان خانواده منجر شده است؛ حال آنکه الگوی اسلامی با ترکیب نقش اجتماعی و خانوادگی، راهی متوازن برای حفظ کرامت زن ارائه می‌دهد.

نتیجه

یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که نظریه اجتماعی آیت‌الله خامنه‌ای درباره کرامت زن، صرفاً بازخوانی گزاره‌های دینی یا تکرار مباحث رایج در حوزه زن نیست، بلکه یک دستگاہ فکری منسجم و بدیل در برابر الگوهای غربی به شمار می‌آید. نوآوری اساسی این نظریه در آن است که به‌جای تمرکز بر «برابری مکانیکی» یا «تقسیم نقش‌های جنسیتی صرف»، بر مفهوم عدالت جنسیتی تکیه دارد؛ مفهومی که با پذیرش تفاوت‌های طبیعی زن و مرد، بر توزیع عادلانه فرصت‌ها و مسئولیت‌ها استوار است. از سوی دیگر، این نظریه با ارائه الگوی زن مسلمان در سیمای حضرت زهرا و حضرت زینب سلام‌الله‌علیها، به بازسازی نقش تاریخی زن به‌عنوان کنشگری فعال، اثرگذار و تمدن‌ساز می‌پردازد و بدین ترتیب، قرائتی پویا و معاصر از زن مسلمان ارائه می‌دهد که فراتر از کلیشه‌های سنتی یا برساخته‌های مدرن غربی است. یکی دیگر از یافته‌های مهم پژوهش، شناسایی نقد بنیادین نسبت به نگاه ابزاری غرب به زن است که او را در مدار مصرف و سرمایه‌داری تقلیل می‌دهد؛ در مقابل، اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای زن را موجودی کرامت‌مند معرفی می‌کند که رسالت اجتماعی و تمدنی دارد. همچنین تأکید بر محوریت خانواده نه به‌عنوان نهادی سنتی محدودکننده، بلکه به‌عنوان هسته اصلی بازتولید اجتماعی و فرهنگی، یافته‌ای نو است که نظریه حاضر را از بسیاری از گفتمان‌های معاصر متمایز می‌سازد. افزون بر این، در سطح عملی، این نظریه با بازتعریف نقش مادری و پرورش نسل به‌عنوان وظیفه‌ای تمدنی، نشان می‌دهد که نقش خانگی زن در تعارض با نقش اجتماعی او نیست، بلکه این دو در یک رابطه تکمیلی و تعادلی قرار دارند. بنابراین، دستاورد مهم این تحقیق آن است که کرامت زن در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای نه در قالب شعار یا

آرمان، بلکه در قالب الگویی عملیاتی و تمدنی تبیین می‌شود؛ الگویی که قابلیت بومی‌سازی در سیاست‌گذاری‌های اجتماعی را داراست و می‌تواند بدیلی الهام‌بخش برای جهان اسلام در برابر بحران‌های هویتی و جنسیتی معاصر باشد.

فهرست منابع

- قرآن کریم
- نهج البلاغه
- آمدی، عبدالواحد بن محمد. (۱۳۶۶). تصنیف غررالحکم. (مصطفی درایتی، پدیدآور). مکتب الإعلام الإسلامی. مرکز النشر.
- ابن فارس، احمد بن فارس. (۱۳۷۸). معجم مقاییس اللغة. (عبد السلام محمد هارون، پدیدآور). دار إحياء الكتب العربية | مکتب الإعلام الإسلامی. مرکز النشر.
- ابن منظور، محمد بن مکرم. (۱۴۰۸). لسان العرب. دار الفكر للطباعة و النشر و التوزيع | دار صادر.
- ابن بابویه، محمد بن علی. (۱۴۱۳). من لا یحضره الفقیه. جماعة المدرسين فی الحوزة العلمية بقم. مؤسسه النشر الإسلامی.
- امام خمینی. (۱۳۸۵). تقریرات فلسفه امام خمینی. موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
- امام خمینی. (۱۳۸۹). صحیفه امام. موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س). پاینده، ابوالقاسم (مترجم). (۱۳۸۲). نهج الفصاحة. دنیای دانش.
- پیشوایی، فریده. (۱۳۸۶). حجاب و عفاف در سیما؛ آسیب‌ها و راهکارها. مرکز پژوهش‌های اسلامی صداوسیما.
- جوادی آملی، عبدالله. (۱۳۷۴). زن در آیینه جمال و جلال. اسراء.
- خمینی، روح‌الله. (۱۳۹۴). آداب‌الصلوه. موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره).
- دافنه دمارنف. (۱۳۸۹). غریزه مادری در مورد فرزندان. معارف.
- دورانت، ویل. (۱۳۸۵). لذات فلسفه. انتشارات علمی و فرهنگی.
- راغب اصفهانی، حسین بن محمد. (۱۴۱۲). مفردات الفاظ القرآن. (صفوان عدنان داوودی، پدیدآور). دار الشامیة | دار القلم.
- رحمتی، حسینعلی. (۱۳۸۶). کرامت زن در اسلام و غرب مورد پژوهی تطبیقی امام خمینی و فمینیسم. متین، (۳۶).
- رضایی اصفهانی، محمدعلی. (۱۳۸۷). تفسیر قرآن مهر. پژوهش‌های تفسیر و علوم قرآن.
- ریتزر جورج. (۱۳۹۱). نظریه جامعه‌شناسی در دوران معاصر. علمی.
- زرشناس، شهریار. (۱۳۸۳). مبانی نظری غرب مدرن. کتاب صحیح.

- سید قطب. (۱۳۹۴). فی ظلال القرآن. دار الشروق | دار الشروق.
- سیمون دوبووار. (۱۳۸۵). جنس دوم. توس.
- طباطبایی، محمدحسین. (۱۳۹۰). المیزان فی تفسیر القرآن. مؤسسه‌ی الأعلمی للمطبوعات.
- طبرسی، فضل بن حسن. (۱۳۷۰). مکارم الأخلاق. الشریف الرضی.
- طبرسی، فضل بن حسن. (۱۳۷۲). مجمع‌البیان. (هاشم رسولی و فضل‌الله یزدی طباطبایی، پدیدآورندگان). دار المعرفة.
- قرشی بنابی، علی‌اکبر. (۱۳۷۸). قاموس قرآن. دار الکتب الإسلامیة.
- کلینی، محمد بن یعقوب. (۱۴۰۷). أصول کافی. (محمود کتابچی، پدیدآور، هاشم رسولی و جواد مصطفوی، مترجمان). کتابفروشی علمیه اسلامیة.
- متقی، علی بن حسام‌الدین. (۱۴۱۹). کنز العمال. دار الکتب العلمیة.
- مرتضی مطهری. (۱۳۹۵). مجموعه آثار استاد شهید مطهری. صدرا.
- مطهری، مرتضی. (۱۳۸۱). نظام حقوق زن در اسلام. صدرا.
- مقیمی حاجی، ابوالقاسم. (۱۳۸۶). جریان شناسی و پدیدارشناسی فیمینسم از نگاه امام خمینی. حضور، (۶۱).
- مکارم شیرازی، ناصر (پدیدآور). (۱۳۷۱). تفسیر نمونه. مدرسه‌ی الإمام علی بن ابی طالب (علیه‌السلام) | هدف.
- نصری، عبدالله. (۱۳۸۲). گفتمان مدرنیته. دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- نوری، حسین بن محمدتقی. (۱۴۰۸). مستدرک الوسائل. (مؤسسه‌ی آل‌البتیة علیهم‌السلام للاحیاء التراث، پدیدآور). مؤسسه‌ی آل‌البتیة (علیهم‌السلام) لإحیاء التراث.
- Daphne, D. (2010). Mother's instinct about children, love and spiritual life (A.Vojdani, Trans.). Qom: Maarif Publications .
- Ritzer, G. (2012). Sociological theory in the contemporary era (M. Salasi, Trans.). Tehran, Elmi.
- Durant, Will, Lazzat-e Falsafeh (The Pleasures of Philosophy), Translated by Abbas Zaryab Khoei, Tehran: Scientific and Cultural Publishing, 18th Edition, 1385 SH (2006 CE).
- de Beauvoir, Simone, Jense Dovvom (Le Deuxième Sexe: The Second Gender), Translated by Qaism San'avi, Tehran: Tous Publishing, 1385 SH (2006 CE).

- Durant, Will, Tarikh-e Tamaddon (The Story of Civilization), Translated by Abul Qasim Tahiri, Tehran: Scientific and Cultural Publishing, 4th Edition, 1373 SH (1994 CE).

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی